

## בין אדם לחברו ובין אדם למקום

**מים ראשונים:** שגרת הלשון היא: "בין אדם למקום ובין אדם לחברו", שמקורו בלשון המשנה ביומא להלן, אשר מטרתה להדגיש על מה יום הכיפורים מכפר ועל מה לא! ואולי יש בכך גם משום 'כבוד המקום קודם' (נדרים פרק ט משנה א). שינוי (היפוך) מטבע הלשון שנקטנו: "בין אדם לחברו ובין אדם למקום", מרמז על הדרך הנכונה והמעשית שנראית לנו: מאדם לחברו ביחיד, אל אדם לחבריו כציבור ומשם בין אדם, יחיד וציבור, למקום.

### מסכת יומא פרק ח משנה ט – משנת הבסיס

עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חברו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז ל) - עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חברו.<sup>1</sup> אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין, מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים שנאמר: "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם" (יחזקאל לו כה) ואומר: "מקוה ישראל" (ירמיה יד כח, יז יג) - מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל.<sup>3</sup>

### מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב – המלך מוכן להתפייס אך בתנאי

שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל: כתיב בתורתכם: "אשר לא ישא פנים" (דברים י יז) וכתוב: "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו כו)<sup>4</sup> נטפל לה רבי יוסי הכהן, אמר לה: אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לאדם שנושה בחבירו מנה, וקבע לו זמן בפני המלך, ונשבע לו בחיי המלך. הגיע זמן ולא פרעו, בא לפייס את המלך. ואמר לו:

<sup>1</sup> אנחנו נוטים לקרוא פסוק זה, הלקוח מפרשת אחרי מות סדר עבודת יום הכיפורים, ברצף, או עם פסיק אחד באמצע: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם" (מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו). את החלק השני של הפסוק, אנו נוהגים להבין כך: "מכל חטאתיכם - לפני ה' תטהרו". בא ר' אלעזר ואומר: לא היא. כך יש לקרוא את חלק השני של הפסוק: "מכל חטאתיכם לפני ה' - תטהרו". רק מהחטאים שלפני ה', יכופר לכם ביום הזה. הפסוק לא בא להרחיב ולתת שטר כפרה כולל לכל החטאים, אלא אדרבא, להגביל ולצמצם. נראה שרוב בעלי התפילה לא מטעימים את הפסוק באופן הזה. ובמסכת כריתות כה ע"ב מצאנו לשון אחרת: "חטא שאין מכיר בו אלא המקום - יום הכפורים מכפר". אך זה עניין קצת אחר של ספק חטא (אשם תלוי). ראו המשנה שם על אשם חסידים ועל מנהגו של בבא בן בוטא "שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום ויום חוץ מאחר יום הכיפורים" ואכמ"ל.

<sup>2</sup> וכן פסק רמב"ם בהלכות תשובה פרק ב הלכה ט: "אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום ... אבל עבירות שבין אדם לחברו ... אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו". רמב"ם מוסיף "תשובה" וכוונתו ברורה לתשובה שתיאר בפרק ב קודם (ראו בפרט הלכה ד שם: עזיבת החטא, חרטה, ווידוי וקבלה לעתיד), אך אפשר לפלפל ולומר שיום הכיפורים (עצמו של יום, כלשון רמב"ם) באמת לא מכפר על עבירות שבין אדם לחברו, אבל תשובה שישביח את הגזילה ותשובה של ריצוי הזולת, מכפרת בכל עת וזו הקלה גדולה לעומת מצוות שבין אדם למקום. ראו שערי תשובה לרבינו יונה שער ד יח שנשאר צמוד ללשון המשנה שמדברת רק על היום עצמו: "ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא פה, ב): מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו - עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. לכן מי שגזל את חברו ישיב את הגזילה ואחרי כן יתודה".

<sup>3</sup> משנה זו חותמת את מסכת יומא. ולא בכדי הובאו דברי ר' עקיבא החגיגיים בסיומה (כפי שיש במסכתות אחרות, ראו ברכות, מכות, סוטה, תענית ועוד). עם זאת, דברים אלה כאילו מסויגים מראש ע"י דברי ר' אלעזר הקודמים לו. אשריכם ישראל, יאמר ר' אלעזר, שאתם מיטהרים לפני הקב"ה. הוא המקוה והתקווה שלכם. אבל רק בעבירות שביניכם ובין. שום מקוה ושום סליחה מגבוה לא תועיל ולא תעזור בעבירות שבין אדם לחברו. מדוע הובאו דבריו של ר' עקיבא לאחר דבריו של ר' אלעזר בן עזריה? האם לא נכון היה להחליף את הסדר ביניהם? האם רק הרצון לסיים את המסכת בדברים חגיגיים ומעודדים יש כאן, או שמא, בכל זאת ר' עקיבא מוסיף משהו על דבריו של ר' אלעזר. בעיקרון, הוא מסכים איתו, אך סבור שיש ל"עצמו של יום הכיפורים" ולעמידה המאושרת (תרתית משמע) ביום זה, גם משמעות לגבי "בין אדם לחברו".

<sup>4</sup> והרי זו סתירה! הקב"ה נושא פנים (ומעביר על החטא) או שאינו נושא פנים! ראו הפסוק בדברים יז במלואו: "כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד". התשובה היא שוחד (!), שהרי מן הדין היה להעניש את האדם. ראו מדרש תהלים (בזר) מזמור יז: "... ומנין שהקב"ה לוקח שוחד? שנאמר: ושוחד מחיק רשע יקח (משלי יז כג). ומה השוחד שנוטל מן הרשעים בעולם הזה? תשובה ותפלה וצדקה, לפיכך כתיב מלפניך משפטי יצא. אמר הקב"ה: בניי עד ששערי תפלה פתוחין עשו תשובה, שאני לוקח שוחד בעולם הזה, אבל משאני יושב בדין לעתיד לבא, איני לוקח שוחד". ראו דבריו **שני פנים לתשובה ואולי יותר** בשבת שובה. תשובות רבות נאמרו לבעיה זו של נשיאת פנים. ראו ברכות כ ע"ב, ספרי במדבר מב ועוד ואף אנו הקדשנו לנושא זה את הדף **נשיאת פנים** בפרשת נשא. הפעם נתמקד בתשובה שמציעה הגמרא בראש השנה לשאלתה של בלוריא הגיורת שקשורה לנושא שלנו: בין אדם למקום ובין אדם לחברו.

עלבוני מחול לך, לך ופיס את חברך. הכא נמי, כאן - בעבירות שבין אדם למקום, כאן - בעבירות שבין אדם לחבירו.<sup>5</sup> עד שבא רבי עקיבא ולימד: כאן - קודם גזר דין, כאן - לאחר גזר דין.<sup>6</sup>

.... אמר רב שמואל בר אינאי משמיה דרב: מניין לגזר דין של צבור שאינו נחתם? אינו נחתם? והכתיב נחתם עונך לפני! - אלא, אף על גב שנחתם - נקרע, שנאמר: "כה' אלהינו בכל קראנו אלינו".<sup>7</sup>

### מסכת יומא דף פו עמוד ב - חטא מפורסם או לא מפורסם

אמר רב יהודה: רב רמי, כתיב: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהלים לב א) וכתיב: "מכסה פשעיו לא יצליח" (משלי כח ג)! לא קשיא: הא בחטא מפורסם, הא - בחטא שאינו מפורסם.<sup>8</sup> רב זוטרא בר טוביה אמר רב נחמן: כאן - בעבירות שבין אדם לחבירו, כאן - בעבירות שבין אדם למקום.<sup>9</sup>

### מסכת יומא דף פז עמוד א - חומרת עבירות שבין אדם לחבירו

עבירות שבין אדם למקום וכו'.<sup>10</sup> רמי ליה רב יוסף בר חבו לרבי אבהו: עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר? והא כתיב: "אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים" (שמואל א ב כה) - מאן אלהים - דיינא. אי הכי, אימא סיפא: "וְאִם לַה' יִחַטָּא אִישׁ מִי תִפְלֹל לוֹ" -? הכי קאמר: אם יחטא איש לאיש ופללו - אלהים ימחול לו. ואם לה' יחטא איש - מי יתפלל בעדו? - תשובה ומעשים טובים.<sup>12</sup>

<sup>5</sup> אבל הקב"ה אינו כן, אלא אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו לעשות תשובה ביני ובינך ואני מקבלך". אגב, מקובל לחשוב שעבירות שבין אדם לחבירו הן חמורות יותר, לא רק משום שלא תמיד ניתן לתקן (ראו הלכות תשובה לרמב"ם פרק ד הלכה ג), אלא גם משום שבעבירות בין אדם לחבירו יש תמיד גם חלק שבין אדם למקום. גמרא זו, במשל על השבועה בחיי המלך שמוכן למחול על חלקו, היא מקור טוב לדעה זו. ראו גם בקשת המחילה לאדם שנפטר: "מביא עשרה בני אדם, ומעמידן על קברו, ואומר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני שחבלתי בו" (מסכת יומא דף פז עמוד א).

<sup>6</sup> שוב דברי רבי עקיבא בשורה תחתונה והפעם בלשון החלטית שחזרת על עצמה במספר רב של מקומות בש"ס בהם מובאת הלכה או מתקיים דיון והסיום שסוגר את הדיון הוא במשפט: "עד שבא ר' עקיבא ולימד!" (ראו כדוגמא גמרא פסחים כב ע"ב בדין: "את ה' אלהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים", בבא מציעא סב ע"א: "וחי אחיך עמך - חיך קודמים לחיי חביך"). אפשר שדברי ר' עקיבא נאמרו במקום אחר ובנפרד. אך עדיין, עריכתם לאחר דברי ר' יוסי הכהן, בדומה לדבריו לאחר דברי ר' אלעזר בן עזריה במשנה לעיל, ובלשון החלטית זו, צריכה הסבר. אי אפשר להתעלם מההקשר של עורך התלמוד ששם את דברי ר' עקיבא לאחר דבריו של ר' יוסי הכהן. לאחר גזר דין, לאחר נחתם דינו של האדם - אין נשיאת פנים. אבל לפני גזר דין, בשעה שהקב"ה עדיין לא חתם את דינו של האדם - יש נשיאת פנים. האם גם בעבירות שבין אדם לחבירו? מה פירושו: "עד שבא ר' עקיבא ולימד"? מה לימד? שאולי ההבחנה בין אדם לחבירו ובין אדם למקום אינה כל כך דיכוטומית? שהדברים קשורים, כפי שכבר רמזנו?

<sup>7</sup> ר' עקיבא בא ולימד מה שלומם, אבל הדרשות לעולם לא מסתיימות ובאים אמוראים, בהמשך הגמרא שם בדף יח ע"א, ויוצרים את האבחנה בין יחיד לציבור. גזר דינו של ציבור לעולם לא נחתם. תמיד יש נשיאת פנים לציבור. האם זה כוחו של ציבור שכשהוא ביחד יש נשיאת פנים בין אדם למקום, שהיא בעצם נובעת מנשיאת הפנים האנושית ההדדית של בין אדם לחבירו? האם עצם אמירת הווידוי ביחד, גם בדברים שבין אדם לחבירו, יש לה כוח מסוים? ראו [בין דורו של דוד לדורו של אחאב](#).

<sup>8</sup> חטא מפורסם הוא חטא שכבר נודע ברבים ואז מוטב לאדם שיודה עליו בפומבי. חטא שאינו מפורסם, מוטב שיתוודה בינו לבין עצמו ולא יעשה פומבי לחטאיו. ראו מפרשי הגמרא רש"י ושטיינזלץ שם.

<sup>9</sup> הרי לנו פן נוסף של ההבדל בין עבירות שבין אדם למקום ועבירות שבין אדם לחבירו הקשור בגילוי החטא או כיסוי. ראו סיכום הדברים להלכה בהלכות תשובה לרמב"ם, פרק ב הלכה ה: "ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו .... וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה ... שנאמר מכסה פשעיו לא יצליח. במה דברים אמורים? בעבירות שבין אדם לחבירו. אבל בעבירות שבין אדם למקום, אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם, אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו". (המקרה היחיד שמפרסמים חטא שבין אדם למקום הוא "החנפים". ראו בגמרא ביומא שם וראו גם רמב"ם הלכות דעות ו ח). "גזלנו, דברנו דופי .. חמסנו, טפלנו שקר ... יעצנו רע, כזבנו ...". אומר הקהל בפומבי וכל אחד שומע את השני וכל אחד מכוון להתוודות לשני. בין אדם לחבירו הופך לבין אדם לחבירו ובין היחיד לכלל הציבור. והלוא עמידת הציבור יחד היא במקורה כלפי השכינה! (ברכות ו ע"א). האם הציבור הוא החוליה המקשרת בין אדם למקום ובין אדם לחבירו? ולעצם הנושא של פרסום החטא (ופירוט) - כן או לא, כבר דנו בו בדברינו [ייכתב עונו](#) בפרשת חוקת ובדברינו [כיסוי החטא או גילוי](#) ביום הכיפורים.

<sup>10</sup> הגמרא כאן מבארת את קטע המשנה שראינו בראשית דברינו: "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים, מכפר עד שירצה חברו".

<sup>11</sup> פסוק אחד יש לנו בתנ"ך, דברי התוכחה של עלי לבניו שנהגו במשכן שילה שלא כראוי (ראו שמואל א פרק ב), ממנו ניתן ללמוד, לכאורה, שאדרבא, עבירות שבין אדם לחבירו הקב"ה מתערב ויש להם פתרון ותקנה, בעוד שבעבירות שבין אדם למקום אין מי שיתערב ויבוא לעזרת החוטא. שימו לב למשחק המילים הכפול בפסוק: ראשית בין "פללו" ובין "יתפללו" ושנית, גם "פללו" יכול להתפרש בשני אופנים שונים.

<sup>12</sup> באה הגמרא ואומרת: "אלהים" שבפסוק איננו הקב"ה, אלא בית דין. אלהים בשר ודם הוא שפותר ומפטר בעבירות שבין אדם לחבירו. בין אדם לחבירו נפתר בין אדם לחבירו, נכון יותר בין אדם לחבירו ולציבור שמעמיד "שופטים ושוטרים". ובאשר לעבירות שבין אדם למקום, שם אין "קצין שוטר ומושל" (משלי ו ז), על האדם לתקן בעצמו ישירות מול הקב"ה בכוחותיו הוא, ע"י תשובה ומעשים טובים. אי אפשר ללכת לצדיק שיתפלל בעדך - "מי יתפלל לו"? - אבל יש כח לציבור שכביכול ממציא את הקב"ה לקוראיו. ואם הזכרנו בהערה הקודמת את הגמרא בברכות ו ע"א, הרי היא כאן במלואה: "אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת? שנאמר: אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב א). ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם? שנאמר: אלהים נצב בעדת אל. ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם? שנאמר: בקרב אלהים יפוט (המשך הפסוק שם)". השכינה, הציבור (עדה) ובית דין שזורים זה בזה ומסייעים ליחיד שבסופו של דבר עומד ישירות מול קונו!

אמר רבי יצחק: כל המקניט את חברו, אפילו בדברים - צריך לפייסו, שנאמר: "בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך... לך התרפס ורהב רעידך" (משלי ו א-ג) ... אמר רב חסדא: וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם ... ואם מת - מביא עשרה בני אדם, ומעמידן על קברו, ואומר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני שחבלתי בו ... רבי זירא, כי הוה ליה מילתא בהדי איניש הוה חליף ותני לקמיה וממציא ליה, כי היכי דניתי וניפוק ליה מדעתיה ...<sup>13</sup>

### מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית נ יז – מעורבות בית הדין

... וכל מי שחטא לחבירו ולא ביקש ממנו מחילה אין יום הכיפורים מכפר, דתנן במסכת יומא: עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו, שנאמר: "אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים" (שמואל א ב כה), אלהים – דיינים. "ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו" (שם שם), תשובה ומעשים טובים.<sup>14</sup>

### בראשית רבה צג יא – מתוכחתו של בשר ודם לתוכחת הקב"ה

ר' אלעזר בן עזריה אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה! ומה יוסף הצדיק שהוא בשר ודם כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, הקב"ה שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד, על אחת כמה וכמה שאין כל בשר ודם יכולים לעמוד לפניו.<sup>15</sup>

### מדרש הרנינו, פסיקתא רבתי פרשה לח – כשאתה מרחם על הבריות הקב"ה מחם עליך

למדנו רבינו: אם היתה קטטה בין אדם לחבירו כיצד מתכפר לו ביום הכיפורים?<sup>16</sup> כך שנו רבותינו: "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין לבין חברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו". ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו מה יעשה? אמר רבי שמואל בר נחמן: יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם: קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל ... והקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו.... רצונך לידע: כל זמן שהיה איוב עומד כנגד חבריו וחביריו כנגדו, הייתה מידת הדין מתוחה ... כשנרצה להם ובקש רחמים עליהם, אותה שעה שב עליו הקב"ה שנאמר: "וה' שב את שבות איוב". אימתי? "בהתפללו בעד רעהו" ... אמר רבי יוסי בן דורמסקית: סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה מרחם

<sup>13</sup> לאחר הבאת המשנה והפסוקים מספר שמואל, ממשיכה שם הגמרא בדיני פיוס בין אדם לחבירו, ישירות ובלי שום מתווכים (מלבד מי שמת בינתיים). ושם גם מעשי חכמים שהיו לא רק הולכים לפייס מי שפגעו בו, אלא גם הגדילו לעשות, כמו ר' זירא שהבאנו למעלה, שהמציא עצמו בפני מי שפגע בו (בר' זירא!) על מנת להקל מעל הפוגע את בקשת הסליחה. ראו עוד מעשי חכמים נאים שם בנושא זה. הכל בין אדם לחברו "נטר". אבל אנחנו רוצים להראות שבכ"ז יש מקום גם לציבור ולמקום, בעבירות שבין אדם לחבירו, שלא תמיד קל להתוודות עליהם ולעשות תשובה גמורה. קשה לאדם להביט בעיני חברו.

<sup>14</sup> מדרש מאוחר זה לכאורה אינו מחדש דבר רק משלב את המשנה בימא בה פתחנו עם הגמרא ביומא פז ע"א למעין דרשה רציפה חדשה (בלי הקושיה של רב יוסף בר חבו לרבי אבהו). וכאילו גם אומר כך: בין אדם לחבירו – ניחא, יש מערכת שופטת ולא צריך לחכות ליום כיפור. אבל בין אדם למקום – לכך נועד יום אחד בשנה הוא יום הכיפורים. אבל עיקר החידוש כאן הוא במיקום המדרש בספר בראשית, סוף פרשת ויחי, במפגש בין יוסף לאחיו לאחר פטירת יעקב: "וַיֵּצֵאוּ אֵל יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמְלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לִפְשַׁע עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ ... וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֵל תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֲלֵהֶם אָנִי". פרשת יוסף ואחיו, שהיא בית אב לדין בין אדם לחברו (חבירו, אחיו), תופסת מקום נכבד בתפילת יום הכיפורים, בפיוט על עשרה הרוגי מלכות: "אלה אזכרה" שלאחר סדר העבודה. והלוא זה בין אדם לחברו וממי אנו מבקשים סליחה ועל חזהו של מי אנו מכים על חטא? אפשר ששוב זכות הציבור עומדת כאן. עצם עמידתו ביחד כציבור תוך אזכור חטא מכירת אח (והבטחה שדבר כזה שוב לא יקרה) היא "בין אדם לחברו" שמשולב עם "בין אדם לחברו ולציבור". מה גם ששם פעלו האחים ל"ציבור" (ראו דברינו [הקולר תלוי בצוואר כולם](#) בפרשת מקץ). עוד בקשר של יוסף ואחיו ליום הכיפורים, ראו במדרש הבא.

<sup>15</sup> בקשנו קשר בין פרשת יוסף ואחיו וביום יום כיפור, אז הרי הוא לפנינו (הגם שאין זו דרשה ישירה על מהות יום כיפור והוא משמש כאן רק ככף מאזניים הקל וחומר. גם מקור זה מחזק את הקשר של מצוות בין אדם לחברו עם מצוות שבין אדם למקום. נכון שהעברנו קו ברור בין שניהם, קו שמטרתו להוציא מלב האדם את המחשבה הנפסדת שהוא יכול לכפר על מעשיו הפסולים בין אדם לחבירו ע"י תפילה ותחנונים, צומות וזעקות בבית הכנסת, לפני הקב"ה. אך אין פירוש העברת קו זו ניתוק מוחלט בין השניים, בפרט לא בתהליך התיקון. "יושר לב וניקיון כפיים אינו יכול להיות למחצה, שליש ורביע. אולי אם נוכל לעמוד בתוכחתו של בשר ודם ונדע להשלים בין אדם לחברו (דבר שאינו קל בכלל), ייסלח לנו גם מגבוה. ראו הפייטן שכאילו מתווכח עם המדרש ואומר שאדרבא, תכונתנו כבשר ודם היא סיבה לסליחה: "אמת כי אתה הוא יוצרם ואתה יודע יצרם כי הם בשר ודם". הקל וחומר של ר' אלעזר בן עזריה, איננו בהכרח נכון. המלך מוכן למחול על שלו, רק דורש ממך שתסדיר את ענייניך עם חברך, כמאמר הגמרא בראש השנה יח לעיל.

<sup>16</sup> אחרי כל מה שראינו, שאלה זו נשמעת קצת רטורית ומעין פתיחה ל"שנו רבותינו" שיגיע מיד בהמשך. שהרי מה בכלל הקשר בין יום כיפור ובקשת סליחה מחבר? זו טוב שתיעשה בכל רגע שאפשר ואין סיבה לחכות ליום כיפור! גם

על חבירך המקום מרחם עליך. אברהם מפני שבקש רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו מיד נטל שכרו... ומה שכר נטל? שנפקדה אשתו וילדה לו בן שנאמר: "וה' פקד את שרה..."<sup>17</sup>.

## כלי יקר ויקרא טז – כשנעשו קהילה אחת

"מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" ... על כן נאמר "ועל כל עם הקהל יכפר", רצה לומר, דווקא כשנעשו קהילה אחת, להיות באגודה אחת, להיות שכם אחד לעבוד את ה', אז הקב"ה מקבל תשובתם ולא בזמן שחלק לבם ...

18

## איכה רבה פרשה ג סימן נ – נחפשה דרכינו ונחקרה<sup>19</sup>

"נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה' : נשא לבבנו אל פנים אל פנים" , ר' ביבא בר זבדאי ורבי תנחום בר חנילאי ורבי יאשיה נפקין לתעניתא,<sup>20</sup> דרש רבי ביבא בר זבדאי ואמר: <sup>21</sup> איפשר דליביה דבר נש נסיב מיניה וחזר עליה?<sup>22</sup> אלא נשווי לבין לגבי ידין ואחר כך אל אל בשמים.<sup>23</sup> אם יש שרץ בידו של אדם אפילו טובל בכל מימי בראשית אינו טהור לעולם, השליך השרץ מידו, עלתה לו טבילה במ' סאה.<sup>24</sup>

## ימים נוראים - סיפור מעשה<sup>25</sup>

הגאון ר' יעקב אורין שטיין, אב בית הדין של לבוב, דרכו הייתה להקל בדיני איסור והיתר ואילו הרב ר' הירצל, מורה הוראה בלבוב, היה מחמיר גדול בדיני איסור והיתר.<sup>26</sup> פעם אחת בערב יום הכיפורים הזדמנו שניהם לסעודת ברית מילה. כשנפטרו זה מזה, אמר ר' הירצל (המחמיר) לר' יעקב (המיקל): יהי רצון שיהיה לנו גמר חתימה טובה וסליחה ומחילה ביום הקדוש הבא עלינו לטובה. השיבו ר' יעקב: אני אינני צריך לבקש על זה, שהרי אם הכשרתי את הטריפה, הרי זה מן העבירות שבין אדם למקום, ועל עבירות שבין אדם למקום יום

<sup>17</sup> ראו מקבילה למדרש זה בתנחומא (בבוב) פרשת וירא סימן ל על הפסוק: "וה' פקד את שרה כאשר אמר". בפסוק זה מסתיים גם המדרש שלפנינו ומכאן אולי סיבה נוספת לקריאת פרשה זו ביום ראשון של ראש השנה. ראו דברינו וה' פקד את שרה. ולעצם הנושא שלנו, הרי לנו בפירוש שההתחלה היא בין אדם לחברו ומשם מגיעים לבין אדם למקום: "סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה מרחם על חבירך המקום מרחם עליך". אך לעתים נדרשת גם התעורבות הציבור – בין אדם לחברו – ומשם אל המקום: "יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם: קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל ... והקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו". שוב עשרה שהם שכינה ועדת אל. ההתפייסות הפנימית, התיקון החברתי-אנושי, הם המבוא לבין אדם למקום. שניהם כרוכים זה בזה ושניהם זקוקים לזמן ואווירה של כפרה וסליחה, וזה תפקידו של יום כיפור. וכלשון רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ו: "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד". וזאת התשובה לשאלה ששאלנו בהערה הקודמת.

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד ואגב, ראו דברינו מדרש הרנינו – תהלים פרק פא בראש השנה ובאשר לקריאת פרק כא בבראשית ביום הראשון של ראש השנה, דברינו גירוש הגר וישמעאל בפרשת וירא.

<sup>18</sup> דברי המדרש ופירוש כלי יקר משלימים זה את זה: הפיוס בין האדם למקום והפיוס בין האדם לחבירו קשורים ותלויים זה בזה. העמידה בקהילה אחת ובאגודה אחת, "כל עם הקהל" היא שגורמת גם לריצוי כלפי המקום. הכל גלגל אחד משלים ושלם. ואז אכן: מכל חטאתיכם תטהרו. האם לכך התכוון ר' עקיבא? האם זו הסיבה שדבריו באים לאחר דברי ר' אלעזר בן עזריה?

<sup>19</sup> מקור דרשה זו הוא בתוספתא תענית פרק א הלכה ח שכבר הבאנו בדברינו הפטר יום הכיפורים, אך העדפנו כאן את נוסח איכה רבה שמפרט מהו השרץ שהאדם טובל בו. ראו להלן.

<sup>20</sup> יצאו לתענית, בה היו נוהגים להתאסף ברחובה של עיר, להתפלל ולצום ולשמוע דברי כבושין (דרשות תוכחה), ראו תענית פרק ב משנה א.

<sup>21</sup> ר' בירא דרש דברי כיבושין לפני הקהל ופתח בפסוק לעיל במגילת איכה: נחפשה דרכינו ונחקרה וכו'.

<sup>22</sup> תרגום חופשי: אפשר שלבו של אדם יצא ממנו וחזר? הכוונה כאן לפסוק השני לעיל: נשא לבבנו אל פנים וכו' – וכי אפשר להוציא את הלב ולשים אותו על הכפיים ולהחזיר אותו?? שזו כמובן פתיחה מליצית שמטרתה למשוך את תשומת לב הקהל.

<sup>23</sup> נשים את לבנו אל ידינו – נשים לב למה שיש בידינו, ורק לאחר שננקה כל "שליחויות ידיים" (נרחץ בניקיון את כפנו), רק אז נרים את הראש ונפנה אל אל בשמים.

<sup>24</sup> מקור הביטוי "טובל ושרץ ביד" הוא בגמרא תענית טז ע"א: "אמר רב אדא בר אבהו: אדם שיש בידו עבירה, ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה – לאדם שתופס שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם – לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, כיון שטבל בארבעים סאה – מיד עלתה לו טבילה, שנאמר: ומודה ועזב ירוחם, ואומר: נשא לבבנו אל פנים אל אל בשמים". השרץ שם הוא שבתהליך החרטה והתשובה חסרה הקבלה לעתיד, היינו ההחלטה השלימה שלא לשוב יותר לעבירה זו. אבל כאן ה"שרץ" הוא עבירות שבין אדם לחברו: גזל, עושק, מרמה וכו', בפרט נראה עבירות ממון, רק אחרי שהאדם נטהר מאלה הוא יכול לשאת את עינו ולבו לשמים ולהסדיר חשבונות מול בורא עולם.

<sup>25</sup> לקוח מהספר ימים נוראים של עגנון, עמוד רל, בין כסה לעשור, סדר ערב יום הכיפורים, בשם 'שמועות טובות'.

<sup>26</sup> כפי שנראה מהמשך הסיפור מדובר בדיני כשרות מאכלים, שאלות של איסור והיתר, כשר או טרף, כגון בהמה שנשחטה. כל החמרה הייתה עלולה לגרום לשואל הפסד כספי גדול.

הכיפורים מכפר. אבל מעלתו (כבודו) שמחמיר ומטריף בחינם, הריהו מזיק בחסרון כיס והתורה חסה על ממונם של ישראל, נמצא עובר על עבירות שבין אדם לחבירו. ועל עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר.<sup>27</sup> וראו עוד בעגנון שם, עמוד רפז, ספר שלישי, יום הכיפורים, בין אדם לחברו, שר' מאיר מפרימשלן לא נכנס לבית הכנסת להתחלת אמירת כל נדרי, עד שלא ריצו זה את זה ומחלו זה לזה: "אפילו אתם עומדים עד הבוקר, לא יאמר מאיר כל נדרי ...".

### שנה טובה

### ותטיב לנו החתימה

### מחלקי המים

**מים אחרונים:** ראו שוב הגמרא בראש השנה יז ע"ב (המקור השני שהבאנו), במשל של ר' יוסי הכהן על האדם שנשבע בשם המלך והמלך מוחל על כבודו ואומר לו: עלבוני מחול לך, לך ופייס את חברך. נראה לנו שיש אסמכתא לרעיון זה מפסוק בדברי הימים ב ו כב (תפילת שלמה בחנוכת הבית, נוסח ספר דברי הימים): "אִם יִחַטֵּא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׂא בּוֹ אֱלֹה לְהָאֱלֹתוֹ וּבָא אֵלָה לִפְנֵי מִזְבֵּחַךְ בְּבֵית הָזֶה". על השבועה המזבח מכפר. אלא שגם פסוק זה מבואר ע"י הפרשנים שמדובר בבית דין ולא בקב"ה. המזבח ששם מתכפרת לו שבועתו הוא בית הדין שישב בלשכת הגזית סמוך לבית המקדש. ראו פירוש דעת מקרא שם.

<sup>27</sup> וגם אם ירצה, קשה לו מאד לרצות את חבירו שהרי אינו זוכר למי ומתי החמיר, בדומה לגזל רבים או מחזיק משקלות מזויפות וכו', שקשה להם מאד לעשות תשובה.